

OSMANLI ARAŒTIRMALARI

XIII

NeŒir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XIII

İstanbul - 1993

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SONU KURTULUŞ SAVAŞI ve MUSEVİLER

Salâhi R. Sonyel

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Musevi toplumuna mensup Yahudilerin çoğunluğu, I. Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Mücadelesi günlerinde, ülkeye ve yönetimine sadık kalmış; yalnız birkaç Musevi, Türkiye'nin o sıralarda düşmanı olan İtilâf Devletleri'ne ⁽¹⁾ kişisel olarak ve özellikle bilgi toplama (İstihbarat) sahasında yardımcı olmuştu. ⁽²⁾ Profesör Dr. Mete Tuncoku'ya göre, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden sonra, o sırada Filistin'de yaşayan kimi Museviler, gizlice silah biriktirmeye ve İngilizlerden yana casusluk eylemlerinde bulunmaya başlıyor; Türk yöneticileri de, bunun üzerine, bazı Musevileri Mısır'a göçe zorluyordu. Gerçekte bu Musevileri Osmanlı Devleti'ne karşı casusluk yapmaya ve gizlice silah biriktirmeye üsteleyen ve onlara destek veren İngilizlerdi. ⁽³⁾

Öte yandan, Osmanlı yönetiminin 1914 yılı Eylül ayında askere çağrısına ivedilikle yanıt veren kimi Museviler, ⁽⁴⁾ Türkiye'nin savaş gayretlerine her açıdan yardımcı olmak için ellerinden geleni yapmış; kimileri de, Ermeni militanları tarafından kırıma tabi tutulmuştu. Burada bir belge açıklayalım: Ben Levi adlı Erzurumlu tanınmış Musevi ailesine mensup olan ve daha

(1) İtilâf Devletleri (Bağlaşıklar) genellikle İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'dan oluşuyordu.

(2) Örneğin bakınız: İngiliz Devlet Arşivi (İDA), Dışişleri Bakanlığı (FO) belgeleri - FO 371/2783236593: İngiliz Askeri İstihbarat Şefinden İngiltere Dışişleri Bakanlığına gizli yazı, 23.11.1916.

(3) Mete Tuncoku: "İsrail'in kuruluşuna varan gelişmeler içinde Çanakkale savaşlarının önemi", *Belleten*, LV, no. 212, Nisan 1991, s. 106.

(4) Siyonist Merkez Arşivleri (*Central Zionist Archives*), L 2/39: Yafa Siyonist komitesinin 3.9.1914 tarihli tutanakları.

sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne göç ederek California ilinin Vacaville kentine yerleşen Scott ve Elihu Ben-Levi adlı iki Musevi, 24 Kasım ve 11 Aralık 1983 tarihli *San Francisco Chronicle* adlı gazetede yayımlanan açık mektuplarında, 1915 yılındaki sözde 'Ermeni kırımından' çok önce, Ermenilerin, Musevi halkını katliama tabi tuttıklarını açıklayarak şunları belirtmişlerdir:

' Musevi veya Müslümanlarla en küçük ilişkisi olan herşeyi yıkmak meylili gösteren Hristiyan Ermenilerin, bugünkü Türkiye'deki Erzurum yakınlarında yaşayan yakın ailemizin 148 mensubunu katlettiklerine, kendi ailemizin birkaç mensubu tanık olmuştur...

Ermeniler, kendi tarihlerine bakarak, geçmişte komşularına, özellikle Musevi komşularına ne denli zararlar getirdiklerini görmelidirler...

Musevileri imha etmede, Ermeniler kendisine yardımcı olursa onların bağımsızlıklarını tanımaya söz veren Hitler'le Ermenilerin işbirliği yaptığı iyi bilinir.

Ermeniler, aynı zamanda, Rusya komünistleriyle de birleşerek Musevilere karşı eylemlerde bulunmuşlardır. Anlaşılan, kendi kirli geçmişlerini ve bugünkü sefil durumlarını kabullenmeyi dilemiyorlar'.⁽⁵⁾

Belge burada sona eriyor.

O sıralarda dünyanın her yanına dağılmış bulunan Musevilerin kimileri, savaş sırasında Türk savına karşı çıkmış veya o sava yardımcı olmuştur. Örneğin, yine Profesör Tuncoku'nun açıkladığına göre, İtilaf yandaşı Musevilerden Vladimir E. Jabodinsky ve Trumpeldor, Osmanlı Devleti'ne karşı çarpışacak gönüllü Siyonistlerden oluşacak bir askeri birlik kurulması görüşünü ortaya atıyor,⁽⁶⁾ kısa bir süre içinde 1.000 kişilik bir birlik kuruyorlardı. İngiliz ordusuna mensup Albay John Patterson, bu gönüllüleri eğitip yetiştirmek amacıyla 19 Mart 1915'te Mısır'a gönderiliyor; gönüllüler, 16 Nisan'da Çanakkale savaş kesimine vararak İngilizlerin 29. tümeninde görev alıyorlardı. Gelibolu yarımadasının 6 Ocak 1916'da tümüyle boşaltılmasına kadar orada kalan bu Siyonist gönüllülerden 50 kadarı savaşta ölüyordu.⁽⁷⁾ Gönüllüler, Batı'da övgüyle anılıyor ve 1917'de yayımlanacak olan Balfour bildirisinin sağlanmasına dolaylı biçimde yardımcı oluyorlardı. Jabodinsky de bunu şöyle doğrular: 'Eğer biz, 2 Kasım 1917'de Balfour Bildirisi ile Filistin'de yurt kurmak konusunda söz aldıysak, buna ulaşan yol Gelibolu'dan geçmiştir.'⁽⁸⁾

(5) *San Francisco Chronicle*, 11.12.1983; ayr. bkz. Abraham Sou Sever'in tanıklık belgesi: *What is the truth about the Armenian claims of genocide by the Turks?* (Ermenilerin, Türklerin soykırım yaptıkları yolundaki iddialarıyla ilgili gerçek nedir?), Wheaton, Illinois, Mart 1986, s. 1 ve ek 2.

(6) V.E. Jabotinsky: *Turkey and the War* (Türkiye ve Savaş), Londra 1917; Jabotinsky: *The story of the Jewish Legion* (Musevi Lejyonunun hikâyesi), New York, 1945; J.B. Schechtman: *Rebel and statesman: the Vladimir Jabotinsky story* (Asi ve devlet adamı: Vladimir Jabotinsky'nin hikâyesi), New York, 1956, ss. 221-2, naklen Tuncoku, s. 101 v.d.

(7) Ayrıca bakınız F. Hardie ve I. Herrman: *Britain and Zion* (İngiltere ve Siyon), Belfast, 1980; I. Friedman: *German, Turkey and Zionism* (Almanya, Türkiye ve Siyonizm), Londra, 1971.

(8) Jabotinsky: *The story of the Jewish Legion*, op. cit., s. 43-4, naklen Tuncoku, s. 108.

Öteyandan, Çanakkale'de Türklerle birlikte çarpışan Musevileri de anmak gerekir. Çanakkale savaşlarında ve ulusal kurtuluş savaşı günlerinde Türk komutanların buyruğunda Mehmetçik'le yanyana çarpışıp ölen Museviler de az değildir. Bu olayları anlatan halk ezgileri ve ağıtlar günümüze dek gelmiştir. (9)

Savaşın sonlarına doğru, kimi Museviler, İtilâf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'yle ayrı barış imzalaması için yapmakta oldukları girişimleri yoğunlaştırıyorlardı. Örneğin, ABD'yi daha önce İstanbul'da büyükelçi olarak temsil etmiş olan Musevi asıllı Henry Morgenthau, Türkiye ile barış görüşmeleri yapılması olanaklarını araştırmak amacıyla bizzat İsviçre'ye gitmeyi, 1917 yılı Mayıs ayında kendi yönetimine öneriyordu. Bu konuyu 23 Mayıs'ta ABD Dışişleri Bakanıyla görüşen İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, Morgenthau İstanbul'da iken, onun, İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle iyi ilişkileri olduğuna inanıyordu. Morgenthau'dan 'Alman ve Türk yandaşı' olarak söz ediliyor; Türk İmparatorluğu'nu kurtarmak için Türkiye'ye arabuluculuk önerisinde bulunduğu iddia ediliyordu. Dahası, Siyonist önderlerden Chaim Weizmann, onun (Morgenthau'un) ABD'deki Musevi aleyhtarı basınıla ilişkisi olduğuna inanıyordu. (10) Ancak, Morgenthau'un daha sonra yayımlanan yapıtları, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin ne kadar yanıldıklarını kanıtlamaktadır.

Bu Bakanlık yetkililerinden Sir Ronald Graham, aynı Bakanlık yetkililerinden Lancelot Oliphant'ın 'megalo-manyak' (kendini yüce gören birisi) olarak nitelendirdiği Morgenthau'un, Türkiye ve İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki 'Musevi öğeleri' etkileyebilmesi ümidini dile getiriyordu. Bu nedenle, İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour ve Bakanlık Müsteşarı Lord Hardinge, Morgenthau misyonunu onaylıyor; ama eski Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Morgenthau'un, birçok casuslar bulunan İsviçre yerine, çalışmalarını Mısır'da sürdürmesini öneriyor; önerisi kabul edilerek, Washington'daki İngiliz büyükelçisi Cecil Spring Rice'a 26 Mayıs'ta bildiriliyordu. (11)

Üç hafta sonra, Spring Rice, A.B.D. Dışişleri Bakanına atfen, Morgenthau'un, Musevi işleriyle ilgili olarak Filistin'e gideceğini kendi Dışişleri Bakanlığına duyuruyordu. (12) Ancak, Morgenthau misyonunun amacının, Türkiye'ye, ayrı barış yapması için sondajda bulunmak olduğunu iddia eden Ermeni ve Musevi lobisi, onun, Türk yandaşı ve uluslararası finansmanla ilişkileri olduğuna ve Ermeni ve Musevi çıkarlarını buna feda edeceğine inanıyor; Morgenthau misyonuna karşı çıkıyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı ise, Morgenthau misyonunun, Filistin'de geniş topraklar üzerinde ayrıcalık hakları sağlamak konusunda önerilen bir projeye ilgili olması ihtimali üzerinde duruyordu.

(9) J. Esim ve C. İkiz: *Kurtuluş Savaşında Türkiye aşkı için Yahudi ezgileri ve Sefarad romanslar*, Çekirdek Sanatevi Stüdyosu Canlı Kaydı, İstanbul; naklen Tuncoku, s. 107.

(10) İDA, FO 371/3057/114918; ayr. bkz. 'Morgenthau için misyon', *New York Times*, 20.6.1917.

(11) İDA, FO 371/3057/104218: Spring Rice'dan Dışişleri Bakanlığına kapalı telyazısı, Washington, 23.5.1917.

(12) İDA, FO 371/3057/120328: Spring Rice'dan Dışişleri Bakanlığına, 'kişisel ve gizli' işaretli kapalı telyazısı, Washington, 16.6.1917.

İngiliz Büyükelçisi Spring Rice, Morgenthau misyonunun gönderilmesini önlemeye çalışıyorsa da, misyonun Filistin'e gideceği haberi basına yansıdığı için başarı sağlayamıyordu. A.B.D. Dışişleri Bakanının büyükelçiye bildirdiğine göre, Morgenthau, Musevi işleriyle ilgili olarak soruşturma yapmak için Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un temsilcisi olarak Filistin'e gidecek, ama, A.B.D. yönetiminden herhangi bir yetki almayacaktı. Morgenthau Filistin'de iken, Türkiye yönetimi kendisiyle görüşmek dileğinde bulunur ve bu konuda ilk adımı atarsa, A.B.D. Dışişleri Bakanlığı, Morgenthau'un Türklerle görüşme yetkisi olmadığını açıklayacaktı. Bu Bakanlık danışmanlarından birisi, 'Morgenthau gibi islâh edilmiş bir Musevi değil, gerçek bir Musevi ve Siyonist olan' F. Frankfurter adlı ögenin de misyonda bulunmasının, misyonun saygınlığını artırmasını ümit ettiğini İngiliz Büyükelçisi Spring Rice'a bildiriyordu. (13)

İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Reginald Wingate'e, Morgenthau misyonu hakkında 22 Haziranda bilgi veriyor, misyona, 'görünürde her tür kolaylığın ve misafirseverliğin gösterilmesini, ama İngiliz yönetiminin bu misyonu biraz kaygıyla karşıladığının Morgenthau'a duyurulmasını ve Morgenthau'un yapacağı yazışmaların gizlice denetime tabi tutulmasını' öneriyordu. (14)

Öteyandan, Avrupa'daki Ermeni ve Ermeni yandaşı propaganda örgütleri, Morgenthau misyonunu etkisiz bırakmak amacıyla eyleme geçiyor: Londra'daki Ermeni militanlarından James A. Malcolm bunda baş rölü oynuyor; Fransa'daki Ermeni önderi Bogos Nubar'a 22 Haziranda gönderdiği yazıda, Morgenthau'un da parmağıyla, A.B.D. Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un, Türkiye ile ayrı bir barış sağlamaya çalıştığını bildiriyordu.

James Malcolm, Londra'daki kimi Musevi dostlarına da bu konuda bilgi vererek, onları da davranışa geçiriyor; Türkiye ile ayrı barış imzalanmasını önlemeye çalışıyorlardı. Kaygıları şuydu: Türkiye ile ayrı barış imzalanırsa, Ermeniler ve Filistin, Türk egemenliği altında kalacaktı. Malcolm şöyle diyor: 'Bu tehlikeyi iyice sezen Musevi dostlarımız, Morgenthau'un çabalarını etkisiz bırakmak için ellerinden geleni yapıyorlar... Ancak, Morgenthau, Genç Türklerle görüşmek amacıyla İsviçre veya Mısır'a gitmeyi halâ önerip duruyor! İngiliz katlarının bu denli görüşmelere karşı gönülsüz olduğunu kaydeden Malcolm, Bogos Nubar'ı, Fransa'daki dostlarını görerek bu 'vakitsiz görüşmeleri' ve bunların 'Bağlaşıklar, Ermeniler, Museviler ve Araplar için yaratacağı felâketi önlemeye' çağırıyordu. Yine Malcolm'un iddiasına göre, Almanya, 'Alman asıllı enternasyonal ve maddiyatçı Musevileri' ve onların 'kozmpolit dostlarını' kullanmaya çalışıyordu. Londra'daki bu Ermeni militanının Bogos Nubar'a yazmış olduğu bu yazı, İngiltere Dışişleri Bakanlı-

(13) İDA, FO 371/3057/121910: Spring Rice'dan Dışişleri Bakanlığına, 'kişisel ve özel' işaretli kapalı telyazısı, Washington, 19.6.1917.

(14) İDA, FO 371/3057/12190: İngiltere Dışişleri Bakanlığından Sir Reginald Wingate'e gizli ve kapalı telyazısı, Londra, 22.6.1917.

ğı Müsteşarı Lord Hardinge'nin izniyle, bir kuryeyle, diplomatik çanta içinde Paris'e gönderiliyordu. (15)

Böylece, 1917 yılı Haziran ve Temmuz aylarında, İtilâf ve Merkez Devletleri, Musevileri kendilerinden yana çekmeye çalışırken, Batı Avrupa ülkelerinin başkentlerinde yaşayan Ermeni ve Musevi militanları, Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı barış imzalanması için yapılan atılımları torpillemek amacıyla ortak davranışlarda bulunuyor; bunun sonucu olarak Morgenthau misyonu başarısızlığa uğruyordu. İngilizler, Rus ihtilâlinde bu yana Musevilerin Bağlaşıklara (yani İtilâf Devletlerine) karşı daha olumlu bir tutum izlediklerine, ama zafer kazanılmadan barış yapılmasını dilediklerine inanıyorlardı. (16) Dolayısıyla, Bağlaşıkların propaganda örgütlerinin, Bağlaşıkları desteklemenin kendi çıkarları yararına olduğuna Musevileri inandırması gerekiyordu. Bunu da Ermenilerin 1915'de kırıma tabi tutuldukları propagandasını 1916'da yaydıkları gibi, 1917'de de, Musevilerin kırıma tabi tutulduğu propagandasını yaymakla başarabilirlerdi.

Bunu iyi bilen İtilâf Devletleri propaganda örgütleri ve Avrupa'daki Siyonistler, 1917 yılı Haziran'ında, Cemal Paşa'yla onun 'Kürt gürhununun Filistin'de Musevileri ezgiye ve kırıma tabi tuttuğu söylentilerini çevreye yayıyordu. (17) Ama, Madrid'deki İngiliz ortaelçisi Percy Loraine, 19 Haziranda İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'a gönderdiği yazıda, Filistin'deki İspanya Dışişleri Devlet Bakanının, kendisine (Percy Loraine'e), 'Suriye ve Filistin'de Musevilerin ezgi ve kırıma tabi tutuldukları haberinin doğru olmadığını' bildirdiğini kaydediyordu. 22 Haziranda Vatikan ve 10 Temmuzda Amerikalı uzman William Yale de bu 'ezgi ve kırım' haberlerinin yalan olduğunu açıklıyordu. (18)

William Yale, Washington'daki İngiliz Büyükelçisi Cecil Spring Rice'a 10 Temmuzda gönderdiği yazıda, kendi karargâhının 1915 yılı Temmuz ayından beri Kudüs'te bulunduğunu, Filistin'in yaklaşık olarak her yanını köyden köye gezdiğini bildiriyor, şöyle diyordu:

'Bu geziler sırasında kırım veya toplu ezgilere ne görgü tanığı oldum ve ne de bunlar hakkında birşey duydum. Filistin'den Anadolu'nun küçük noktalarına sürgün edilmiş birçok Hıristiyan ve Müslüman aileleri vardır. Bu sürgünler büyük güçlükler ve ıstıraplar yaratmıştır; ama hiçbir kırım olmamıştır. Musevilere, Hıristiyan ve Müslümanlardan daha iyi işlem yapılmış; onların pek azı sürülmüştür'. (19)

1917 yılı yaz ve sonbaharında Siyonistlerle İtilâf Devletlerinin propaganda örgütlerinin yoğun çalışmaları, o yılın 2 Kasım ayında İngiliz yönetimince yayımlanan meşhur Balfour Bildirisi'ne yol açıyordu. Siyonizmin İngi-

(15) İDA, FO 371/3057/125022: James Malcolm'dan Bogos Nubar'a yazı, Londra, 22.6.1917.

(16) İDA, FO 371/3057; ayr. bk. ibid. belge no. 44982: Spring Rice'dan Dışişleri Bakanlığına, 'kişisel' işaretli kapalı telyazısı, Washington, 22.7.1917.

(17) Bkz. İDA, FO 371/3055.

(18) İDA, FO 371/3055/124949: Percy Loraine'den A.J. Balfour'a yazı, Madrid, 19.6.1917.

(19) İDA, FO 371/3050/158286: Spring Rice'dan Balfour'a yazı, Washington, 20.7.1917, ilişikte, William Yale'in gönderdiği 10.7.1917 tarihli raporun sureti.

liz öncülerinden biri de, İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'du. Balfour, kendisini iyi bilen kimi kişilerce, 'taş kalpli, iyilik bilmeyen bir adam' olarak nitelendirilmiştir. Buna karşın, Musevilerin 'Greklerden bu yana insanlığın yaratmış olduğu en yetenekli soy' olduklarına, sürgün edildiklerine, her yana dağıtıldıklarına, ezgiye tabi tutulduklarına ve 'Hristiyanlık dünyasının onlara ölçülemeyecek oranda borcu olduğuna' kesinlikle inanıyordu. (20) İngiltere Dışişleri Bakanlığı sorumlularından Lord Vansittart'ın da daha sonra yazdığı gibi, Balfour, tek bir konuya özeniyordu - Siyonizm. (21) Onun, A.B.D.'ye yapmış olduğu gezilerden biri sırasında, 'Ben bir Siyonistim' dediği söyleniyordu. (22)

Balfour gibi, Güney Afrikalı önder General Smuts, kimilerince 'keçi' takma adıyla anılan İngiltere Başkanı David Lloyd George ve öteki kimi İngiliz politikacıları, İncil'i canlı bir gerçek' olarak görüyorlardı. Siyonist önderi Chaim Weizmann'a bakılacak olursa, İngiltere, ancak bir 'Musevi anayurdu' kurmakla ilgili plânın uygulanması dışında, Filistin'de işi olmadığına inanıyordu. (23) Birçok Musevi önderleri de, kurmuş oldukları ilişkiler ve dostluk şebekeleri aracılığıyla İngiliz politikacılarını etkiliyor; bu etkileri, İngiliz Kabinesi Sekretaryasına, Savaş (Savunma) ve Dışişleri Bakanlığına dek yayılıyordu.

Balfour Bildirisi, Orta Doğu'da ulusalcılık ve Pan-İslâmizmin yaygın biçime geldiği ve İngiliz sömürge yönetim sisteminin sarsıldığı bir sırada, İngiltere'nin 'böl ve yönet' (*divide and rule*) siyasasının sonuçlarından biriydi. İngilizler, İslâm Dünyası'nı bölmek, Osmanlı Halifeliği'nin dirilmesini ve İslâmın yayılmasını önlemek amacıyla, Orta Doğu'da bir Musevi 'anayurdu' kurulmasını destekliyor; sömürgecilik sahasında başlıca rakipleri olan Almanya'nın, Siyonistlerin yardımıyla, Orta Doğu'yu egemenliği altına almasını veya, yine Siyonist-Alman işbirliğiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesinin önlenmesini hiç de dilemiyorlardı.

Bu nedenle, İngiltere, Arapları, Genç Türk akımına karşı kışkırtıyor; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Masonlar ve Siyonistlerle işbirliği yaparak Filistin'i Musevilere sattığı yolunda Araplar arasında propaganda yapıyor; ama başka kanallarla Siyonistleri destekliyor; böylece ikili oynayarak hem Musevileri, hem Arapları aldatıyor; onlara; Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan Filistin'i peşkeş çekiyordu. Gerçekte İngiltere, Filistin'i, ne Musevilere, ne de Araplara vermek niyetindeydi. Bu ülkeyi, 16 Mayıs 1916'da imzalanan Sykes-Picot (24) anlaşması koşullarına göre Fransa'yla

(20) L. Stein: *The Balfour Declaration* (Balfour Bildirisi), Londra, 1961, s. 157.

(21) Mark Sykes: *Two studies in virtue* (Erdem hakkında iki araştırma), Londra, s. 193; Stein, s. 158.

(22) Simon Schema: *Two Roschids and the land of Israel* (İki Roschild'ler ve İsrail toprağı), Collins, 1978, s. 191.

(23) Walter Laqueur: *History of Zionism* (Siyonizmin tarihi), New York 1978, s. 189.

(24) S.R. Sonyel: *Turkish Diplomacy, 1918-1923*, (Türk Diplomasisi, 1918-1923) London, 1975, s. 2; ayr. bkz. Command 671 (21), 1920; J.C. Hurewitz: *Diplomacy in the Near and Middle East* (Yakın ve Orta Doğu'da diplomasi), New Jersey, 1956, c. II, s. 7-25.

paylaşmayı tasarlıyordu. (25) Ancak, 1917 yılında savaş tüm korkunçluğuyla sürerken, Bağlaşıkların durumu iyi gitmiyor; nereden gelirse gelsin, ivedi yardıma gereksiniyorlardı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Doğu Dairesi başkanı Sir Ronald Graham, 24 Ekim 1917'de kaleme aldığı bir memorandumda, Siyonistlerin savına sempati gösterilmezse, onların, Almanların kucağına düşmeleri olasılığından söz ediyor, şöyle diyordu: 'Savlarına sempati gösterildiği an, Siyonist Museviler, dünyanın her yanında Bağlaşıklardan yana etkin biçimde propaganda başlatacaklardır. (26) Esasen, İngiliz politikacıları, Siyonizmin amaçlarının, Yakın Doğu'daki İngiliz çıkarlarıyla çelişmediğine inanıyordu.

Bu gelişmelerin ve Musevi önderlerinden Chaim Weizmann, (27) Lord Rothschild ailesi, Musevi yandaşı İngiliz politikacıları Lloyd George, A.J. Balfour, A. Milner ve ötekilerin yardımıyla, (28) İngiliz Kabinesi, 31 Ekim 1917 günkü oturumunda, Filistin'de bir Musevi özyurdu kurulması konusunda karar alıyor; bu kararın, Siyonist Federasyonu'nun dikkatine sunulması için Lord Rothschild'a bildirilmesi konusunda Dışişleri Bakanı Balfour'a yetki veriyordu. Balfour, 2 Kasım 1917'de, 'Sevgili Lord Rothschild' diye hitap ettiği Musevi önderine, bu kararı şöyle duyuruyordu:

'Kabine'ye sunularak onaylanan ve Musevi, Siyonist emellerine sempati gösteren aşağıdaki bildiriye Majeste Kral Yönetimi adına size göndermekle pek memnunum:

"Majeste Kral Yönetimi, Filistin'de var olan ve Musevi olmayan toplumların sivil ve dinsel haklarında veya herhangi bir ülkedeki Musevilerin hakları ve siyasi statüleri konularında ön yargıya varılmasını sağlayacak hiçbir davranışta bulunulmamak koşuluyla, Musevi halkı için Filistin'de ulusal bir yurt kurulmasını olumlu karşılar ve bu amacın gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için en iyi davranışta bulunmayı üstlenir".

Bu bildiriye Siyonist Federasyonu'nun dikkatine sunarsanız minnettar kalırım.

İçtenlikle,

Arthur James Balfour'. (29)

Bu bildiri, 8 Kasım 1917 tarihli İngiliz basınında, Rusya'da başlayan Bolşevik ihtilâliyle ilgili olarak Petrograd'dan alınan haberlerle birlikte aynı

(25) Mim. Kemal Öke: *Siyonizm ve Filistin Sorunu, 1880-1914*, İstanbul, 1983, s. 174-5.

(26) D.Z. Gillon 'The antecedents of the Balfour Declaration' (Balfour Bildirisinin evveliyeti), *Middle Eastern Studies* (Orta Doğu Araştırmaları), Mayıs 1969; ayr. bkz. Laqueur, op. cit., s. 191.

(27) Chaim Weizmann: *Trial and Error* (deney ve hata), s. 150; Laqueur, s. 187.

(28) İngiliz Kabinesi belgeleri Cab. P. 23/4, s. 23-4; Kabine toplantısı, 4.10.1917; Schemia, op. cit., s. 192; Cab P. 23/4, 25.10.1917; David Lloyd George: *The truth about the peace treaties* (barış antlaşmalarıyla ilgili gerçek); II, s. 1123 vd.; Sokolow: *History of Zionism* (Siyonizmin tarihi), c. I, s. XXV.

(29) Weizmann, op. cit., s. 207-8.

sayfada yayımlanıyordu.⁽³⁰⁾ Musevi toplumu, hele Amerika ve Rusya'daki Museviler, bu bildiriye coşkuyla karşılıyor; ama Fransızlarla İtalyanlar bundan hiç de memnun kalmıyordu. A.B.D., bildiriye iyi karşılıyor; ama Petrograd'da yeni kurulan Bolşevik yönetimi buna karşı çıkıyor; Lenin'le Trotski, daha sonra verdikleri demeçlerde, bu bildirin bir 'emperyalist düzeni olduğunu' iddia ediyor; İslâm Dünyası ise buna şaşıyordu.

Balfour Bildirisi'nin açıklanmasından sonra, İngiliz İstihbarat Servisi mensuplarından Sir Mark Sykes, İngiltere Savaş Kabinesi sekreteri Yarbay Sir Maurice Hankey'e gönderdiği yazıda, İngiltere'nin, Siyonizmi, Ermeni 'kurtuluşunu' ve Arap 'bağımsızlığını' desteklediğini bildiriyor, şöyle diyor:

'Siyonizm, kilidin anahtarıdır. Bu üç unsurun (Musevi-Ermeni-Arap) ortak davranışta bulunmaya ve bu bildirileri desteklemeye hazır olduklarını dünyaya gösterebileceğimizi ümit ediyorum. Türkler, Siyonistlerin, İtilâf Devletlerini ve ezgi altındaki iki soyu (Ermeni-Arap) desteklemeye hazır olduklarını görünce, bizimle, görüşmeye geleceklerdir. Bunu sağlamak için, derhal uygulamamız gereken siyaset şu olmalıdır: 1. tek amacımızın Siyonist, Ermeni ve Arap özgürlüğü olduğunu sözlü olarak ve açık demeçlerle vurgulamalıyız; 2. Siyonistler, Ermeniler ve Araplar arasında ittifak kurdurarak ortak davranışta bulunmalarını sağlamalıyız.'⁽³²⁾

İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lord Hardinge, Sir Mark Sykes'in öne sürdüğü bu önerileri 'oldukça sağlam' olarak nitelendiriyor; bu öneriler etkisiz kalmıyordu. 1918 yılı Ocak ayında, Sir Mark Sykes'in başkanlığı altında, Araplar, Siyonistler ve Ermeniler arasında dayanışma, düşünce ve amaç birliği kurarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sözde 'Arap ve Ermeni illerini' özgürlüğe kavuşturmak' amacıyla, Arap, Siyonist ve Ermeni üyelerden oluşan karma bir komite kuruluyordu. Bu komite, çeşitli grupların çatışan çıkarlarını uzlaştırmak için eyleme geçiyor, ama pek az başarı sağlıyor, Filistin'deki kutsal yerler sorunu, aşılması güç bir engel oluşturuyordu.⁽³³⁾

Bu gelişmeler sırasında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Museviler, Türklerle, savaştan en az zarar ve kayıpla çıkabilmeleri için yardımlarını sadakat ve içtenlikle sürdürüyor; Fresko Efendi tarafından yayımlanan *El Tempo*, İshak Efendi tarafından yayımlanan *El Telegrapho*, Albert Karasso (Karasu) tarafından yayımlanan *Le Journal d'Orient* ve benzeri gazeteleri bu amaçla seferber ediyorlardı.⁽³⁴⁾ Buna ek olarak, Mondoros Bırakışması'nın⁽³⁵⁾

(30) *The Daily Express, The Times, The Morning Post, The Observer*, 8.11.1917; Stein, op. cit., s. 560-2.

(31) Laqueur, op. cit., s. 198-200.

(32) İDA, FO 371/3057/225559: Mark Sykes'dan Maurice Hankey'e yazı, Londra, 14.11.1917.

(33) İDA, FO 371/3398/2767: Suriye Refah Komitesi adına N. Nasif Bey'den Sir Mark Sykes'a yazı, Kahire, 17.1.1918; Sykes'dan komite üyelerine yazı, Londra, 15.2.1918; İDA, FO 371/3389/105363: Malcolm'dan Sykes'a yazı, Londra, 8.6.1918.

(34) İDA, FO 371/3421/20994: Amiral Richard Webb'den A.J. Balour'a yazı, İstanbul, 28.11.1918.

(35) Sonyel, op. cit., s. 3 vd.

30 Ekim 1918'de imzalanmasından sonra, üyelerinin kimileri Musevi olan Mason Locaları, Türkiye için daha iyi barış koşulları sağlar ümidiyle, Bağlaşıklar arasında Türk yandaşı duygular yaymaya çalışıyordu.⁽³⁶⁾ Museviler, aynı zamanda, Türkiye için Amerikan güdümünü sağlamaya çalışıyor; bu amaçla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce kurulan birçok örgütler, toplantılarını Mason Localarında yapıyorlardı.⁽³⁷⁾

1919 yılı Ocak ayında, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile Maliye Bakanı (Musevi asıllı) Cavit Bey, Türkiye'deki Musevilerin önderi, Hahambaşı Haim Nahoum'u, A.B.D. yönetimini Türkiye ile olan ilişkilerini yenilemeye inandırmak amacıyla Amerika'ya gönderiyorlardı. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir Arthour Gough Calthorpe, Hahambaşıyla, emeği için, Türkiye'nin Washington büyükelçiliğinin önerildiğine inanıyordu. Ancak, Hahambaşı Nahoum, Lahey'e dek gidince, onu Amerika'ya göndermiş olan yönetim erki terk ediyor; Hahambaşı güç bir durumda kalıyordu.⁽³⁸⁾

Paris'teki İngiliz diplomatik temsilcileri, Haim Nahoum'un, Türk ulusal akımıyla ilişkisi olduğunu iddia ederek, onu, kendi oriyental entrikalarına karıştırmaya çalışıyorlardı. İngiliz diplomatı George Graham, Dışişleri Bakanı vekili Lord Curzon'a 9 Kasım'da Paris'ten gönderdiği yazıda, *L'Matin* adlı Fransız gazetesinin, o sabahki sayısında, Türkiye Hahambaşısıyla yapılan konuşmayı yayımladığını bildiriyor, şu bilgiyi veriyordu:

'Gazete, Hahambaşısı, Fransa'nın yüce bir dostu ve Türkiye'deki 400.000 kişilik Musevi toplumunun önderi olarak nitelendirmiştir. Nahoum'un, Türk Ulusal Akımı hakkında şu görüşleri öne sürdüğü söyleniyor: "Anadolu'daki tüm Türk nüfusu Mustafa Kemal Paşa'yı destekliyor. Onun (Kemal'in), sanıldığından daha çok bir gücü vardır, ama savaş için mermileri yeterli değildir ve para sağlayamıyor.

Ulusal Akım, Bağlaşıklar ve Özellikle Fransa için tehlikeli değildir. Mustafa Kemal, ne bağınaz ve ne de maceraperest birisidir; yönetimin bir üyesi sayılabilir ve ülkenin güç olan iç durumunu daha da kötüye götürecektir herhangi bir davranışta bulunmayı dilemiyor".

Sözlerini sürdüren Hahambaşı, Mustafa Kemal'in programının, A.B.D. Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un ilkelerinin tümüyle uygulanmasına dayandığını; yani, Türk ülkelerinin Türk kalmasına yönelik olduğunu vurguluyor, bütünü Türk olan ülkeler konusunda bir uzlaşmaya varılırsa, Türk Ulusalcılarından korkulacak birşey olmadığını; barış kurulur ve İtilâf Devletleri destek sağlarsa, Türkiye'nin, zeki bir padişahın yönetiminde yeniden gence kavuşacağına inandığını bildiriyordu. Hahambaşının, aynı zamanda, Paris'teki A.B.D. kuruluna mensup M.Buhler'le de görüştüğüne inanılıyordu.

(36) İDA, FO 371/3421/209381: İngiliz Genel Karargâhından İstihbarat Şefine kapalı telyazısı, İstanbul, 16.12.1918.

(37) İDA, FO 371/4141/71: Deniz İstihbarat Şefinden donanma ve Dışişleri Bakanlıklarına gizli rapor, İstanbul, 31.12.1918.

(38) İDA, FO 371/4141/12910: Amiral Calthorpe'den Balour'a yazı, İstanbul, 10.1.1919.

Haim Nahoum'un yukarıda sözü edilen demeci, İngiltere Dışişleri Bakanlığını hiç de memnun etmiyor; George Kidston adlı yetkili, bunun, 'Musevilerin, Amerika'nın yardımıyla Doğu'ya egemen olmaları' yolunda atılan ilk adım olduğu ve geçici bir önlem olarak Henry Morgenthau'un İstanbul'a yeniden A.B.D. büyükelçisi atanması için düzen çevirdiği iddiasında bulunuyordu.⁽³⁹⁾ Oysaki, 1920 yılı Şubatında, Bağlaşıklar, Türkleri İstanbul'dan çıkarmamak kararını alınca, Henry Morgenthau, bu karara karşı çıkıyor, 'Türkleri cezalandırmamak, Rusya'da, Musevilere karşı kırım davranışlarını doğrudan doğruya kışkırtacaktır', iddiasında bulunuyordu.⁽⁴⁰⁾

1919 yılı Mart ayında, aralarında Abraham Galante ve Michon Ventoura gibi Museviler de bulunan, İstanbul Üniversitesi profesörleri, İstanbul'un 'enternasyonalize' edilmesini ve Türk devletinin Anadolu'nun içerilerine sıkıştırılmasını önermek konusunda, barış konferansı komisyonunca alındığı söylenen karara karşı çıkıyorlardı.⁽⁴¹⁾ Bu gelişmeleri izleyen aylarda ve Türk Kurtuluş Savaşı süresince, Türkiye Musevilerinin çoğunluğu, Mustafa Kemal ve Türk Ulusalçılarını tüm güçleriyle destekliyor; bu destek, Lozan Konferansı günlerinde de sürüyordu. 1923 yılı Mayıs ayında Türkiye'de genel seçim hazırlıkları yapılırken, Musevi toplumu, önderlerinin öğütlerine uyarak, Kemalist adayları desteklemek kararını alıyor;⁽⁴²⁾ yaklaşık olarak iki ay sonra, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması dolayısıyla Türkiye'de yapılan kutlama törenlerine içtenlikle katılarak, Türk halkı ve ulusuna olan minnet ve sadakat duygularını bir kez daha kanıtlıyordu.

(39) İDA, FO 371/4215/141244: Sir Edward Grey'den Dışişleri Bakanlığına özel ve kapalı telyazısı, Washington, 23.10.1919 ve George Kidston'un 16.10.1919 tarihli derkenarı.

(40) İDA, FO 371/5190/E 11117: Lindsey'den Curzon'a yazı, Washington, 24.2.1920.

(41) İDA, FO 371/4154/55141: Calthorpe'dan Balfour'a yazı, İstanbul, 24.3.1919, ilişkide, profesörlerin başvurusu, İstanbul, 8.3.1919.

(42) İDA, FO 371/9130/E 4603: Nevile Henderson'dan Lord Curzon'a yazı, İstanbul, 1.5.1923.